

O'zbek Va Koreys Tillarida So'z Yasalish Usuli Konversiyaning O'rganilishi Va Ad'ektivasiya Hodisasi

*Jabborov Abduaziz Xasanovich*¹

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'z yasash usuli konversiyaning o'rganilish tarixi so'z turkumlarining bir biriga ko'chish hodisasi tahlil qilingan. Maqolada so'z yasash usuli konversiya haqida so'z yuritilib uning o'rganilish tarixi haqida so'z boradi. Shuningdek, koreys va o'zbek tillarida boshqa so'z turkumlaridagi so'zlarning ad'ektivasiya hodisasida sifatga aylanishi o'zbek va koreys tillari misolida tahlil qilinadi. Ushbu maqola orqali o'zbek va koreys tillarida konversiv derivatlarning o'rni, ularni yasalish tartibi kirib kelish omillari, konversiyadan foydalanish doirasi, konversiya orqali xosil bo'lgan so'zlarni leksik-semantik tahlili kabi asosiy masala belgilab olindi.

Kalit so'zlar: So'z yasalishi, derivatsiya, nol xosila, konversiya, ad'ektivasiya, sifatdosh.

Kirish. Ijtimoiy hodisa sifatida faoliyat ko'rsatayotgan til doimiy harakatda bo'lib, to'xtovsiz rivojlanib boradi. Til nafaqat tafakkur mahsuli, ma'lum bir fikrni ifoda etuvchi vosita, balki butun bir olam mazmun-mohiyatini inson ongida aks ettirishga xizmat qiladi. Jamiyatda yuz berayotgan o'zgarishlar tilda albatta o'z ifodasini topadi va tilning tarkibiy qismi hisoblangan konsept va tushunchalar kabi hodisani tilshunoslik nuqtai nazardan o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Tilshunoslikning leksikologiya, so'z yasalishi til tizimi, ochiq va dinamik jarayon bo'lganligi sababli tilning boshqa sohalariga qaraganda ko'proq o'zgarishlarga duchor bo'ladi. Bu albatta tilda lo'g'atning boyishi, boyish manbalari bilan bog'liqdir. Bunda so'z yasalishi, derivatsiyani ham o'z o'rni bor. So'z yasalishining umumiy va xususiy masalalarini o'rganish, eng avvalo, uning jarayonlari dinamikasiga chuqurroq kirib borish, ularning mantiqiy va qonuniyatini anglash uchun zarurdir.

Asosiy qism. O'zbek tilshunosligida so'z yasalishining o'rganish tarixi chuqur boshlangan XI asrda yashagan mashhur filolog-olim Mahmud Qoshg'ariy turkiy tillarda so'z yasalish usullari, tilda yangi so'zlarning qanday paydo bo'lishi, unda so'z yasalishning qanday usullari bilan bog'liqligi haqida o'zining ilk fikrlarini yozgan. Muallif turkiy tillarda yangi so'zlar, asosan, so'z yasashning o'ziga xos morfologik va sintaktik usuli – qo'shilish usuli bilan hosil bo'lishini aytadi va dalil sifatida o'sha davrdagi turli turkiy qabilalarning tillaridan ko'plab misollar keltiradi.

Masalan, olim -lik qo'shimchasining uch xil asl ma'nosini bildiradi: a) egalik (somonlik er-somonli odam kabi); b) sodir etilgan ish (sariqlik - sariqlik bilan og'rigan shaxs); b) o'rin (tarig'lik er — dehqonchilik) qo'llanganligini aytadi. Umuman, o'zbek tilshunosligida so'z yasalishi muammosi, so'z yasalishining alohida soha sifatida shakllanish tarixi haqida gapirganda, bizningcha, uni ikki davrga bo'lish mumkin. Birinchi davr o'rta davrdan, ya'ni XI asrdagi buyuk filolog Mahmud Qoshg'ariy davridan boshlanib, 20-asr o'rtalarigacha bo'lgan davrni qamrab oladi. Bu davrda so'z yasalishi muammolari asosan til grammatikasi va leksikologiyasi doirasida, shuningdek, so'z yasalish usullari nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqildi. Tadqiqotchilar so'z yasalishini so'z turkumlarining shakllanish usuli deb hisoblaydilar va uni grammatikaning asosiy muammolaridan biri sifatida e'tirof etadilar. So'z yasash usullaridan sintetik (morfologik) va analitik (sintaktik) usullarga alohida e'tibor berilgan. Va so'z yasalishining lingvistik tabiati, uning til hodisalarini tizimidagi o'rni, ijtimoiy ahamiyati, nazariy va amaliy jihatlari alohida e'tibor bermagan. Natijada nafaqat o'zbek tilida balki, turkologiyada so'z yasalishi uzoq vaqt davomida tilning alohida tarmog'i darajasiga chiqmay, «yopiq qozon» bo'lib qoldi.

¹ Koreya Merosi Agentligining O'zbekistondagi loyihasi koordinatori



O'zbek tilshunosligida tilning alohida tarmog'i sifatida so'z yasashining ikkinchi bosqichi 1960-1970 yillarga to'g'ri keladi. O'sha davrda jahon tilshunosligida, so'z yasashi muammolari tilning alohida tarmog'i sifatida maqomi to'liq e'tirof etilgan edi. Umumiy tilshunoslikda so'z yasashi bo'yicha chop etilgan ko'plab tadqiqot ishlari ta'sirida o'zbek tilshunoslari ham o'zbek tilidagi so'z yasashi muammolarini tilshunoslikning alohida sohasi sifatida ko'rib chiqib boshladilar. Ularda so'z yasashining tadqiqot ob'ekti, narsalarning unga tegishli yoki kirmasligi, til hodisalari tizimidagi o'rni, tilning boshqa qatlamlari bilan aloqasi, ijtimoiy ma'nosi kabi murakkab muammolarning boshlanishi ochib berildi. Shu davrdan boshlab so'z yasashini tilning alohida, alohida tarmog'i sifatida asoslash uchun nazariy asos yaratilgan.

O'zbek tilshunosligi tarixiga nazar soladigan bo'lsak, so'z yasashi va u bilan bog'liq bo'lgan muammolar Mahmud Koshg'ariyning «Devonu lug'atit turk» asaridan tashqari, Alisher Navoiyning Muhokamat ul-lug'atayn» asarida ham, Muhammad Chingiyning «Kelurnoma», Fitratning «Sarf» asari va boshqa tilshunoslikka oid asarlarda ham so'z yasashiga oid fikrlar keltirilgan bo'lsa-da, lekin so'z yasash hodisasi va bu sohani o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi to'grisida biron bir ma'lumot keltirilmagan. XX asming 40-yillarida A.G'ulomov tadqiqotlari va ilmiy izlari natijasida o'zbek tilshunosligida "So'z yasashi" tilshunoslik fanining alohida bo'limi sifatida shakllandi. Xususan olimning 1949-yilda nashr qilingan "O'zbek tilida so'z yasash yo'llari haqida" nomli maqolasida aynan so'z yasash muommosi xususida bir qator masalalar o'sha davrda tilshunoslik nazariyasi erishgan yutuqlar asosida ilmiy yechimini topdi[1].

Hozirgi kunda tilshunoslikda so'z yasashi tilshunoslikning mustaqil darajasi sifatida qaraladi. Umuman olganda so'z yasashi, derivasiya kabi tushunchalar tilshunoslikka nisbatan kech kirib kelganligi bois anchagina yosh sohadir. Sababi so'z yasashining ko'pgina muammolari faqat XX asrning 50-yillaridan boshlab jadal o'rganila boshlandi. O'sha davrdan boshlab bu sohaga asos solindi deb aytsak mubolag'a bo'lmaydi.

Tilning lug'at tarkibidagi so'zlar o'zgaras yoki, ma'lum so'z turkumlariga bog'langan va qotib qolgan emas. Tilning tarixiy taraqqiyoti jarayonida ular doimo uzluksiz harakatda bo'lib, bir so'z turkumidan ikkinchi so'z turkumiga o'tib, ma'no va vazifasini o'zgartirib turadi. Akademik V. V. Vinogradov so'zlarning boshqa so'z turkumlariga o'tishi haqida shunday yozadi: "Gap bo'laklari bir-biridan o'tib bo'lmas bo'laklar bilan ajratilgan deb o'ylamanglar, aksincha, jonli til voqeligida so'zlar gapning bir bo'lagidan boshqasiga ko'chib o'tishlari doimiy holdir. So'zlarning bir grammatik turkumdan ikkinchi turkumga o'tish usullarini yoritish morfologiyaning muhim vazifasidir»[4]. "Tilning asosiy so'z boyligi va grammatik tuzilishi o'rtasidagi munosabat hamda ichki rivojlanish qonuniyatiga mos keladigan so'zlarning bir turkumdan ikkinchi turkumga qisman o'tishi, shubhasiz, nafaqat o'tmish, balki hozirgi va o'tgan davrning mahsuli bo'lib qolaveradi." [4].

Umumiy tilshunoslikda so'zlarning bir leksik-grammatik kategoriyadan ikkinchi leksik-grammatik kategoriyaga o'tishi "konversiya" (ingliz tilidan o'zlashtirilgan atama: konversion-aylantirish) deb ataladi va u so'zning bir leksik-grammatik kategoriyadan ikkinchisiga o'tish usuli (so'z yasashi turi) sifatida e'tirof etiladi.. "Gap bo'laklarining boshqasiga o'tish muammosi, – deydi akademik V.V.Vinogradov, tilshunoslikdagi gap bo'laklarini farqlash muammosi bilan chambarchas bog'liq. Bu so'z yasashi bilan ham bog'liq, chunki konversiya so'z yasash usullaridan biridir". Konversiya jarayonining so'z yasash tizimidagi o'rni haqida taniqli turkolog A.A.Yo'ldoshev ham shunday fikr bildiradi: "Konversiyani hozirgi zamon tillarida faoliyat yurituvchi so'z yasash usullaridan biri sifatida ko'rish kerak". . Moldova tili tadqiqotchisi N.G.Korletianuning ta'kidlashicha, konversiya usuli bo'yicha so'z yasashi dunyoning ko'plab tillarida uchraydi, u bir guruh tillarda (masalan, ingliz, frantsuz, nemis va boshqalar) faoldir. .) va boshqalarda passiv leksemalarni yangi leksemalar bilan boyituvchi muhim omillar qatoriga kiradi.

Koreys tilshunosligida konversiya usuli bilan yangi so'z yaratish yaxshi asoslab berilgan va umume'tirof etilgan ochiq muammo edi. Koreys tilshunosligida konversion so'z yasashi muammosi bo'yicha bir qancha qimmatli tadqiqotlar e'lon qilindi, turli fikr va qarashlar shakllandi. Ularda konversiya jarayonining tabiati, uning so'z yasash tizimidagi o'rni va boshqa grammatik hodisalar har tomonlama ko'rib chiqiladi. Aytish mumkinki, konversiya jarayonining ayrim turlari alohida



tadqiqotlarda o'zining to'g'ri yechimini topgan. Tadqiqotchilar konversiyaning asoslovchi, sifatdosh, qo'shimcha so'zlash kabi shakllariga alohida e'tibor qaratib, qimmatli mulohazalar va aniq xulosalar chiqardilar (Seok-ju Li (1992) Cheol-eui Song (1992) Jong-un Kim (1995) Heung-sik Li (1996) Ji-hyeon Lim (2012)). Biroq, olimlarning konversiya jarayoni haqidagi fikrlariga chuqurroq nazar tashlasak, ularda qandaydir izchillikni ko'rish qiyin. Ularning konversiya usuli orqali so'z yasashini faqat bir jihatda emas, balki turli jihatlarida ko'rib chiqishlari turli to'plamlarning tug'ilishiga sabab bo'lgan.

Koreys tilshunosi Seok-ju Li fikricha, so'z yasash (konversiya)ning morfologik-sintaktik usuli morfologik va sintaktik hosilalanish natijasidir.

Cheol-eui Song (1992) Jong-un Kim kabi koreys tilshunoslari so'zlarning bir so'z turkumidan ikkinchi ma'no turkumiga o'tishini leksik birliklarning ko'p funksiyaliligi sifatida baholaydilar. Ba'zilar esa konversiya so'z yasashning maxsus usuli emas, u faqat grammatik hodisa deb ta'riflaydi. Ji-hyeon Lim tilshunos V. D. Arakin ta'riflaganidek ularni "qo'shimchalarsiz so'z yasalihi" (bezafiksalmoe slovoobrazovanie) deb hisoblaydi[13]. Va konversiya usulida yasalgan so'zlardagi nol affiksatsiyasini ko'radi va uni "so'z shakllanishining nol affiksatsiyasi" deb ataydi.

O'zbek tilshunosligida konversiya yondashuviga nisbatan ikkinchi nuqtai nazar shundan iboratki, u so'zlarning funksional vazifasi bilan uyg'unlashadi. Turkologlarning mutlaq ko'pchiligi uni (konversiyani) asosiy vazifasidan (vaqtinchalik qo'llanishdan) boshqa so'zlarning vazifasi deb talqin qiladi va so'z yasashga aloqasi bo'lmagan sof funksional hodisa deb hisoblaydi. Turkologiyada qo'shimchalarning "vaqtinchalik o'rnini egallashi" (qo'llanishi) A.G.G'ulomov (1955), A.N.Saduakasov (1956), T. M. Garinov (1959), Jafarov (1960), S. N. Muratov (1961), E. V. Sevortyan (1960), B. O. Oruzboeva (1964), D.N. Tumasheva (1964) t.o. asarlarida tilga olinadi. Bu nuqtai nazar tarafdorlari so'zlarning bir so'z turkumidan ikkinchi so'z turkumiga o'tishi aynan shu (vaqtinchalik qo'llanishlardan boshlab) ekanligini hisobga olmaydilar. Ma'lum bir sintaktik holatda (vaqtincha qo'llanishda) bo'lgan so'zlar vaqt o'tishi bilan sekin-asta (doimiy hodisa) bo'lib, so'z turkumlarining bir-biriga butunlay o'zgarganligini bildiradi.

Turkologiyada konversiya usuliga nisbatan shakllangan oxirgi, uchinchi nuqtai nazar tarafdorlari konversiya turkiy tillarga ham xos ekanligini e'tirof etib, turkiy tillarning grammatik tizimida so'z turkumlarining bir-biriga o'tish jarayoni davom etayotganini . uzluksiz, so'z yasalihiining leksik-grammatik yo'llari orasida alohida ajralib turadigan hodisa deb tushuntiradilar. Bunday fikrlarni asosan N.K.Dmitriev, A.A.Yo'ldoshev, A.F.G'aniyev, S.G.Beglyarova, I.G.I.Iavlov va boshqalar bildirgan.

Tilshunoslik tarixida konversiya termining fanga kirib kelishida G. Suitning o'rni beqiyosdir. Bu termin aynan u tomondan taklif etilgan. U konversiya hodisasini so'z yasash usulini asosli yoki suffiksalsiz, so'z vazifalarini o'zgartirgan xolda so'z yasalihidir deb ta'riflagan. Konversiya hodisasida ham boshqa so'z yasash usullaridek, faqat bir ma'noli so'z yasaladi, biroq keyinchalik ularning ko'pchiligi ko'p ma'noli bo'lib ketadi. Konversiya usuli yordamida hosil bo'lgan yangi so'zlar konversiyaning ko'p marta takrorlanishiga ham bogliq. Bunda o'zak so'z qancha ma'noga ega bo'lsa, konversiya hodisasi shuncha ko'p yuzaga keladi.

Umuman olganda konversiya hodisasi, bir turkum so'zi boshqa turkum so'ziga ko'chganda bir vaqtlar bir turkumda bo'lib, til taraqqiyoti natijasida ikkinchi turkumga o'tgan so'z nazarda tutiladi. So'z turkumlari orasida ko'chish(konversiya) bo'yicha olim A.G'ulomovning tadqiqotlari e'tiborga molik. Bu boradagi oxirgi fundamental tadqiqotlardan biri J. Eltazarov tomonidan amalga oshirildi[9].

Har qanday tildagi so'z turkumlari ko'chish hollarini bevosita tahlil qilayotganda bu masalaning ikki ajralmas tomoni: o'sha so'z turkumining boshqa so'z turkumlariga ko'hishi va boshqa so'z turkumlarining mazkur so'z turkumga ko'chishini nazardan qochirmaslik kerak, chunki til birligining nutqda amal qilinishi va so'z turkumlararo aloqaning ro'yobga chiqishida ko'chishning har ikki turining qiymati tengdir .



J. Eltazarov hozirgi o'zbek tilida so'z turkumlararo ko'chish(konversiya)ning quyidagi turlari mavjud ekanligi sanab utdi: 1.Otlashish(Substantivatsiya), 2.Siftlashish (Adyektivatsiya), 3.Sonlashish (Numerilizatsiya), 4.Olmoshlashish (Pronominalizatsiya),5.Ravishlashish (Adverbializatsiya), 6.Fe'llashish (Verbalizatsiya), 7.Tasviriydashish (Essivatsiya) 8. Undovdashish (Interyektivatsiya), 9.Modallashish(Modalyatsiya),10.Ko'makchilashish(Postpozitionalizatsiya),11.Bog'lovchilansh(Konyuktionalizatsiya), 12. Yuklamalashish (Partikulyatsiya). Har qanday tildagi so'z turkumlari ko'chish hollarini bevosita tahlil qilayotganda bu masalaning ikki ajralmas tomoni: o'sha so'z turkumining boshqa so'z turkumlariga ko'chishi va boshqa so'z turkumlarining mazkur so'z turkumga ko'chishini nazardan qochirish kerak, chunki til birligining nutqda amal qilinishi va so'z turkumlararo aloqaning ro'yobga chiqishida ko'chishning har ikki turining qiymati tengdir[9].

Konversiyada samarali usullardan ad'ektivatsiya hodisasi. Ad'ektivatsiya- bu boshqa so'z turkumlarini sifatlarga aylantirishni o'z ichiga olgan lingvistik jarayon. Bu jarayon natijasida tildagi sifatlarning turkumi boshqa so'z turkumlaridan ko'chib o'tgan so'zlar bilan to'ldiriladi va uning qamrovi kengayadi. Shuning uchun ham tilshunoslikda sifatsoshlarni to'plash va rivojlantirish manbalaridan biri sifatida e'tirof etilgan.

Ad'ektivatsiya haqida gap ketganda, ikki narsani ochib, ta'riflash kerak. Ulardan biri faqat tilning morfologik tuzilishida sodir bo'ladigan lingvistik hodisami yoki unda doimiy jarayonmi, degan savol tug'alsa, ikkinchisi uning sifatsoshlarning so'z yasash tizimiga munosabati haqidadir. Agar ad'ektivatsiya so'z yasash usuli bo'lsa, u sifatsosh yasashning boshqa usullaridan nimasi bilan farq qiladi? Bizningcha, ad'ektivatsiya ham lisoniy jarayon, ham sifatsosh so'z turkumidagi so'z yasashning umumiy usullari sifatida ko'rib chiqish to'g'ri bo'lar edi. Ad'ektivatsiyaning jarayon ekanligining sababi shundaki, sifatlarning tilning bir qismi kategoriyasida umumiy til tuzilishining rivojlanish xususiyatidan tashqarida turlanmaydi. Til taraqqiyoti jarayonida ular tildagi boshqa leksik-grammatik kategoriyalar bilan aloqaga kirishib, goh so'z beradi, goh ulardan so'z oladi va doimo uzluksiz harakatda bo'ladi.

Ad'ektivatsiya jarayonini tan olmaslik, boshqacha aytganda, til taraqqiyotini tan olmaslik. Ikkinchidan, Ad'ektivatsiya sifatsosh yasashning eng samarali usuli hisoblanadi. Kerak bo'lsa, sifatsosh alohida, alohida so'z turkumi sifatida shakllanishi bu ad'ektivatsiya bilan chambarchas bog'liq. Chunki hozirgi tilimizdagi sifatlarning o'zagi bo'lgan barcha "asosiy" yoki "ibtidoiy" sifatlarning dastlab ot yoki fe'l turkumidan ko'chib, atributiv ma'noda o'rnatilgani ma'lum. Masalan: ko'k, oq, yosh, boy, boshqa, har xil, boy va hokazo. Ma'lumki, so'zlar tanqidiy ma'noda emas, substantiv ma'noda qo'llangan, keyin esa sifatsosh turkumiga o'tgan. Ko'rinib turibdiki, qiyshaygan, jingalak, dungsalak, kabi turli nisbiy ma'noga ega bo'lgan sifatlarning bir paytlar fe'l yasovchisi bo'lib, keyinchalik ad'ektivatsiya bo'lib, atributiv so'z sifatida shakllangan.

Olimlarning izlanishlariga ko'ra, boshqa so'z turkumlarining sifatsoshga aylanishi tilning takomillashib, so'zlarning qo'llanish o'rni aniq belgilab qo'yilgan hozirgi davrda emas, balki so'zlarning sifatsoshga aylana boshlagan antik davrda so'zlarni grammatik sinflarga ajratishda boshlangan.. Darhaqiqat, tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, tildagi barcha leksik-grammatik kategoriyalar – so'z turkumlari bir vaqtda, bir davrda paydo bo'lmagan. Tilda so'z turkumlarining shakllanishi juda uzoq vaqt oldi. Tilning tarixiy taraqqiyoti jarayonida ulardan biri erta paydo bo'lgan bo'lsa, ikkinchisi ancha kechroq bo'lib, "noldan" emas, balki tilda allaqachon mavjud bo'lgan so'z turkumlari asosida shakllangan. Bu fikrning to'g'riligini ad'ektivatsiyaning rivojlanish tarixi isbotlab berishi mumkin.

Umumiy tilshunoslikda va turkologiyada ot turkumidan ko'chib o'tgan so'zlar asosida birinchi sifatsosh so'zlar hosil bo'lib, so'ngra fe'l asosli so'zlar bilan to'ldirilishi aytiladi. Bundan ko'rishimiz mumkin, sifatsoshlar ad'ektivatsiya (sifatsoshlanish) jarayonidan o'tgan ot va fe'llar asosida mustaqil grammatik kategoriya sifatida o'rnatiladi. Masalan, shu munosabat bilan buyuk rus olimi A.A. Potebnyaning sifatsoshlarning yasash haqidagi quyidagi fikrini keltirish o'rindir: "...va narsa nomi bilan belgi o'rtasidagi farqni ko'rsatadigan (hammasini ham emas) tillar tarixida esa sifatsosh qo'llaniladi. belgilar birikmasidan tanlab olingan, otdan mavhumroq, otdan kechroq va undan tuzilgan".



Otlarning ad'ektivatsiyalanishi, ya'ni sifatga aylanishi qadim zamonlarda sodir bo'lgan jarayondir. Qadimda otlar grammatik guruh bo'lib, u modda tushunchasi bilan birga tanqid va sifat ma'nosini ham jamlagan. Agar yana A.A.Potebnyaga murojaat qilsak: "Tarixiy vaqtda kuzatish uchun mavjud bo'lgan tildagi asosiy va sifat o'rtasidagi farq o'tmish yo'nalishi bo'yicha kamayadi. Bir tomondan, atributivlik bizdan bir xil yo'nalishda otda ortadi" [8]. Inson ongining bosqichma-bosqich o'sishi, dunyoqarashining kengayishi, shuningdek, tilning leksik va grammatik rivojlanishi otlarning morfologik nuqtai nazardan tasniflanishiga olib keldi. Natijada insoniyat tilidagi dastlabki otlar narsa va hodisalar, sifat va belgilar nomlarini bildiruvchi so'zlarga bo'linib keta boshladi. Modda va sifat tushunchalarini jamlagan asl otlar atributiv qo'llanishi orqali sifatga aylangan.

Demak, otlarning boshida atributiv qo'llanishi tilda aniqlovchi degan sintaktik kategoriyaning shakllanishiga olib keldi. Va otlarning aniqlovchi vazifasida qo'llanilishi, demak, aniqlovchi kategoriyaning shakllanishi bir narsani boshqa narsa bilan tanib olishga asoslanadi. Boshqacha aytganda, aniqlovchi kategoriyaning shakllanishi «narsalarni bir-biri bilan solishtirish, bir-biridan farqlanish belgilari va qiyosiy ustunlik va kamchiliklarni kuzatish orqali amalga oshiriladi» [9]. Aniqlovchi kategoriyasining shakllanishi, o'z navbatida, sifatlarning tilning morfologik tarkibida mustaqil grammatik til sifatida o'rnatilishiga zamin yaratadi. Shunday qilib, otlarning atributiv vazifada qo'llanishi natijasida birinchi sifat so'zlar paydo bo'lgan. Bunday "birlamchi sifatlarning atributiv ma'nosi boshqa otlarga nisbatan ayniqsa aniq bo'ladigan darajaga yetdi. Masalan, "tosh" so'zining tanqidiy ma'nosi qattiq jismni tosh bilan qiyoslash, shuningdek, "qum" so'zining atributiv funksiyalari yumshoq, bo'shashgan tuproqni toshga tenglashtirish natijasida rivojlangan. Bunday aniqlovchi vazifada doimiy va uzluksiz qo'llanish natijasida boshidagi ayrim otlar leksik va grammatik nuqtai nazardan chegaralanib, bora-bora sifatdosh ma'no beruvchi so'zlarga aylanadi. Hozirgi o'zbek tilidagi oq, qora, ko'k, boy, kambag'al, yosh, yorug', teng sifatlarning atributiv ma'nosi ana shu sintaktik qo'llanish natijasi ekanligi dadir. Bular turkiy tillarda, jumladan, o'zbek tilida ham qo'llaniladigan so'zlar bo'lib, moddiy ma'no bilan bir qatorda tanqidiy ma'noda ham qo'llaniladi. Bu so'zlarning ham ot, ham sifat sifatida qo'llanishini turkologiyada har kim turlicha izohlaydi. E.V. Sevortyan bularni turkiy tillarning qadimgi davrida mavjud bo'lgan sinkretizm qoldiqlari deb hisoblasa, masalan, V.M. Jirmunskiy dastlabki otlarni otlarning grammatik tasnifining lingvistik ko'rinishi deb hisoblaydi [10]. Va F.A. G'aniyev esa bu sifatlarning yasash jarayonini sifatlash jarayoni natijasida ko'radi [11]. Bizningcha, bu so'zlarni qadim zamonlarda turkiy tillar tabaqalanishining aksi sifatida qarashning o'zi yetarli emas. Shuning uchun bu so'zlarni sifatdosh otlar deb e'tirof etish kerak. Va, bizningcha, ularning ot sifatida ishlatilishi substantivizatsiya jarayoni orqali sodir bo'ladi. Umuman olganda, ot va sifatlar kelib chiqishi nuqtai nazaridan ham, leksik-grammatik xususiyatlari nuqtai nazaridan ham «hali bir-biridan to'liq ajralmagan so'z turkumlariga kiradi» [9]. Buni ularning qo'llanish qulayligiga ko'ra ham sifatdosh vazifasida, ham to'ldiruvchi vazifasida qo'llanishidan ko'rish mumkin. A.A. Potebnya buni quyidagicha ta'riflaydi: "Uzoq vaqt davomida muhimlik va atributivlik birikmasi umumiy ruhiy holat bo'lishi mumkin, shuning uchun uning ostida allaqachon shakllangan sifatlar va atributivlik yana otlarga aylanadi"[9].

Koreyalik tilshunos olim Song Cheol-ui konversiya atamasini "so'z turkumlar o'rtasidagi almashinuv" deb ataydi. Uning fikricha konversiya so'z yasash tushunchasini o'z ichiga olmaydi. Nolinchi modifikatsiya (ero modification) atamasi "affiksiz hosila" degan ma'noni anglatadi. Boshqacha aytganda, affiks qo'shmasdan, yangi so'z yasaydigan hosila so'z yasash turini bildiruvchi atama. Koreys morfologiyasida keng tarqalgan bo'lib qo'llaniladigan "nol o'zgarishlardan kelib chiqish" atamasi, ehtimol, bu atamaning tarjimasidir. Ayni paytda, nol hosila "nol affiksi" orqali hosila degan ma'noni anglatadi. Bu yerda nol fonologik-null ma'nosini bildiradi. Shuning uchun, bu atama uchun mos tarjima "nomoddiy affiks bilan so'z yasash" bo'ladi.

Koreysa tilida ad'ektivatsiya hodisasi ko'proq fel va sifatlar o'rtasida ko'proq uchraydi. Masalan mana bu gaplarda fe'lning ad'ektivatsiya hodisasinatijasida sifatga aylanganiga misollar keltirishimiz mumkin.

Masalan; 1-misolda 크다 kattarmoq, o'smoq felining 크다 katta, keng ma'nosini beruvchi sifatlashish hodisasini ko'rishimiz mumkin.



1. 아이들이 크다. Bolalar o'syapti. Bu gapda 크다 fe'li kattarmoq, o'smoq ma'nosida kelib bolalarning o'sganligi kattarganligini ifodalab kelmoqda.
2. 마음이 크다. Ko'ngli keng. Bu gapda esa 크다 sifati katta , keng degan ma'noda kelib inson ko'nglining kengligini va kattaligini sifatlatlab kelyapti.
3. 하늘이 밝아 온다 . Osmon yorishyapti. Bu gapda 밝다 fe'li yorishmoq ma'nosida ifodalanib fe'l so'z turkumiga oid
방이 밝다. Xona yorug' . Bu gapda xonaning yorug' ekanligini ifodalab kelyapti.

Koreys tilida bunday misollarni ko'plab keltirish mumkin. Koreys tilida fe'lning sifatlashishi o'zbek tilidagi ba'zi bir sathlariga mos kelmasligi mumkin. Masalan tarjimada ad'ektivatsiya hodisasi orqali sifatgaaylangan so'z o'zbek tilida ot-kesim bo'lib kelyapti. Buning sababi albatta koreys tilida so'z turkumlarinig tasnifi va ularning grammatik kategoriyalari bilan chambarchas bog'liqdir.

Xulosa

So'zlarning nominatsion, ya'ni funksional ko'chishi tildagi keng tarqalgan hodisa bo'lib, bunda bir so'z turkumiga mansub leksemaning boshqa so'z turkumi vazifasiga ko'chishi ko'zda tutiladi. Lekin bu jarayon shunchaki almashinish emas, balki yangi so'z yasash usullaridan biri deb qaraladi: Konversiya – biror lug'aviy asosni so'z hosil qilishning boshqa paradigmasiga o'tkazib yangi so'z yasashdir.

Sifat turkumiga xos so'zlar boshqa turkum so'zlari bilan muntazam qo'llanishi natijasi o'laroq shu turkumga xos lingvistik xususiyatlarni ham o'zida kasb eta borganligi, natijada boshqa turkum so'zlari guruhidan o'rin olganligiga guvoh bo'lamiz.

Umuman, bir turkum so'zi boshqa turkum so'ziga ko'chganda bir vaqtlar bir turkumda bo'lib, til taraqqiyoti natijasida ikkinchi turkumga o'tgan so'z nazarda tutiladi.

Har qanday tildagi so'z turkumlari ko'chish hollarini bevosita tahlil qilayotganda bu masalaning ikki ajralmas tomoni: o'sha so'z turkumining boshqa so'z turkumlariga ko'chishi va boshqa so'z turkumlarining mazkur so'z turkumga ko'chishini nazardan qochirmaslik kerak, chunki til birligining nutqda amal qilinishi va so'z turkumlararo aloqaning ro'yobga chiqishida ko'chishning har ikki turining qiymati tengdir. So'zlar bir turkumdan ikkinchi turkumga o'tganda mazkur so'zning grammatik mohiyati, qisman ma'nosi o'zgaradi. Otning sifatga ko'chishi ham shunday hodisadir.

Har qanday tilning rivojlanish jarayonida uning ichki imkoniyatlari asosida yangi so'zlar yasalib, shu til leksikasining boyishiga olib keladi. Bunday yangi so'zlar tilda avvaldan mavjud so'zlardan turli so'z yasash usullari orqali yasaladi.

Hozirgi qoraqalpoq tilida sifatlar affiksalar yordamida, so'zlarning qo'shilishi va konversiya usuli orqali yasaladi. So'zlarning bir so'z turkumidan ikkinchi so'z turkumiga o'tish hodisasi til leksik tarkibini boyitishda muhim usullardan biri hisoblanadi va tilimiz boyligini aniqlashda katta ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR RO'YXATI

1. A.G'ulomov So'z yasalishi. O'zbek tili grammatikasi. 1tom. - T.: «Fan», 1975.
2. Azizov O., Safoyev A. O'zbek va rus tillarining qiyosiy grammatikasi.T.,1986
3. Asadov T. So'z turkumlari tizimida ravish. NDA. Toshkent, 2009.
4. В.В.Виноградов. Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии. Избр. труды. М., 1975
5. Касевич В.Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. –М., 1988.
6. Кубрякова С.Е. Деривация, транспозиция, конверсия. Вопросы языкознания.1974.№5.



7. Курилович Е. Очерки по лингвистике.-М., 1962. (Kurilovich E. Essays on linguistics. -M., 1962)
8. А. А. Потебня. Из записок по русской грамматике. Москва, 1968.
9. Eltazarov J. O‘zbek tilshunosligida so‘z turkumlarining o‘zaro aloqasi va ko‘chishi. –T., 2008.
10. М. Томанов. Қазақ тілінің тарихи грамматикасы. Алматы, 1988.
11. Э. В. Севортян. «Из истории имен прилагательных в тюркских языках. «Тюркологические исследования».Москва–Ленинград
12. В. М. Жирмунский. Происхождение категории прилагательных в индоевропейских языках в сравнительно-грамматическое исвощение ИАН СССР, томV,вып.3,Москва,1946.
13. Ф. А. Ганиев. Конверсия в татарском языке. Казань, 1986.
14. 국어 어문 규정집. 교육과학기술부. 대학교과서(주). Korea,2010.
15. 김관해.국어 어휘론 개설. 서울,1993.
16. 대조언어학.허용/김선정.소통.Korea,2016.
17. 박기천.현대 중국어 문화콘텐츠 신조어 연구. 청주대학교 대학원 중어중문학과 석사학외논문.2013.
18. 심재경.생활속 영단어. Korea,2005.

Foydalanilgan internet sahifalari

19. <http://stdweb2.korean.go.kr/main.jsp> Accessed 7th July 2012.
20. <http://naverdictionary.com>
21. <http://ziyonet.com>

